

بررسی تطبیقی حس دل‌بستگی مکان در نمادهای شهری دوره اصفهانی و مدرن؛ نمونه موردی میدان آزادی و میدان نقش جهان

حمیدرضا صارمی^{۱*}، حسام معروفی^۲

۱- استادیار گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران.

۲- دانشجوی دکتری معماری دانشگاه آزد اسلامی واحد بروجرد، ایران.

saremi@modares.ac.ir

چکیده

با گسترش و توسعه شهرها، احداث نمادهای شهری به عنوان شاخصه ای برای معرفی محیط و فرهنگ روندی رو به رشد داشته است. نمادهای شهری علاوه بر ابعاد محیطی و کالبدی، در ایجاد خاطرات جمعی و فردی اشخاص نیز نقش مهمی دارند به نحوی که اغلب، شهرهای مختلف را با نماد آن می‌شناسند. در این پژوهش شهر تهران، به‌عنوان پایتخت سیاسی و شهر اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگی ایران مناسب‌ترین گزینه بمنظور مقایسه حس دل‌بستگی مکان مورد مطالعه قرار گرفته اند. از این رو با هدف، شناسایی و تعیین اولویت‌بندی عوامل ایجاد کننده حس دل‌بستگی مکان به مقایسه تطبیقی این حس در میدان نقش جهان و میدان آزادی پرداخته و در صدد پاسخ به این پرسش است که مهمترین عامل در ایجاد حس دل‌بستگی در نمادهای شهری چیست و در ادامه تأثیر مؤلفه های موثر بر حس دل‌بستگی مکان که باعث اصالت بخشیدن به نماد های شهری می شوند را در فرضیه خود طرح کرده است. روش تحقیق این مقاله از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و در گردآوری اطلاعات از شیوه مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات کتابخانه ای و ابزار پرسشنامه بهره برده است و سپس با استفاده از نرم افزار spss و آزمون anova و Kendall s tau_b و Spearman s rho به تحلیل می پردازد. در نهایت نتایج پژوهش بیانگر تفاوت عوامل موثر در دل‌بستگی در دو دوره تاریخی در این میادین شهری است، بطوریکه در میدان نقش جهان مهمترین عامل در ایجاد این حس معیار عزت نفس بوده و در میدان آزادی تداوم بیشترین تاثیر را در ایجاد دل‌بستگی به مکان داشته است.

کلمات کلیدی: دل‌بستگی به مکان، نمادهای شهری، دوره مدرن، دوره اصفهانی

۱- مقدمه

وجود فضاهای شهری کسالت آور و بی کیفیت و غیر انسانی همچنان در قسمت های مختلف شهر دیده می شود. که می تواند باعث حذف سرزندگی فضایی و پویایی بخشهای مختلف شهر گردد. امروزه به دلیل توسعه نامناسب، تضعیف حس مکان و دل‌بستگی به آن موجب تغییر در احساس و تصور مردم از مکان شده است. در اغلب موارد تغییرات در محیط فیزیکی، نوع کاربری و فعالیت ها، موجب از بین رفتن ارزش ها و معنا ها شده است مخصوصا برای کسانی که مدت طولانی به یک محیط وابسته شده اند (سجاد زاده، ۱۳۹۲: ۷۰). که این امر را می توان در امروز بیشتر از گذشته احساس نمود. نیاز انسان به تعامل عاطفی، شناختی و رفتاری با مکانی که در آن زندگی می کند یا به عبارتی دل‌بستگی به مکان از جمله مهم ترین ابعاد انسان و مکان است که باید در توجه معماران، طراحان، برنامه ریزان شهری قرار بگیرد (پیر بابایی، قره بگلو، علی نام، ۱۳۹۴: ۴۷). استفاده از محیط های عمومی تجربه ای است که برای همه افراد نیست و متغیر هایی نظیر سن، جنس،

گروه‌های اجتماعی و اقلیت‌های قومی و نژادی بر چگونگی درک زندگی شهری اثر می‌گذارد (خدایی، رفیعیان، داداشپور، ۱۳۹۴: ۳۴). حس دلبستگی به مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌گردد. دلبستگی به مکان علاوه بر این که موجب احساس راحتی از یک محیط می‌شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دست‌یابی به هویت برای افراد می‌شود.

این پژوهش با مقایسه تطبیقی موجود در ایجاد دلبستگی مکان در میدان نقش جهان و میدان آزادی تهران به دنبال یافتن مهمترین عامل در ایجاد این حس در هر دو المان شهری می‌باشد. این مقاله با نظر به اینکه عوامل فیزیکی مهمترین عامل در ایجاد حس دلبستگی موثر می‌باشند شکل گرفته است و سعی دارد به این برسش که مهمترین عامل در ایجاد حس دلبستگی المان شهری کدام است پاسخ دهد. روش تحقیق توصیفی تحلیلی می‌باشد و با استفاده از نرم افزار اس پی اس اس و از مون‌های تی به آن پرداخته می‌شود و روش‌های جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و با استفاده از پرسشنامه می‌باشد.

۲- مبانی نظری

۲-۱- دلبستگی به مکان

امروزه مفهوم دلبستگی به مکان، نقش مهمی را در مطالعات روانشناختی محیط بازی می‌کند. دلبستگی به مکان، زنجیره‌ای میان افراد و محیط‌های معنا دار است (altman, low, 1992: 14). شناخت اصول موثر در دلبستگی به مکان می‌تواند به عنوان عوامل شناخت مخاطب از فضا و معنا باشد. دلبستگی به مکان نقش مهمی را در انگیزه حضور و مراقبت فضاهای عمومی نظیر میدان‌ها و پارک‌های شهری ایفا می‌کند (kyle, 2004: 63). بسیاری از محققین معتقدند حس مکان، مفاهیمی چون هویت مکانی، دلبستگی به مکان، وابستگی به مکان را در می‌گیرد (Stedman, 2001: 71). دلبستگی به یک مکان، ضمن آنکه منشعب از تجربه‌ها، رفتارها و سازمان اجتماعی و احساسی افراد است. محرک انگیزه‌های رفتاری، افراد نیز بوده و هدفمندی رفتاری را برقرار می‌سازد، لذا فرد با رفتارها و کنش‌های خود در فضا سعی در توجه و مراقبت بیشتر از آن را خواهد داشت. دلبستگی به مکان مبنای نحوه ارتباط و تعامل عاطفی مثبت انسان با فضا است و به واسطه خصوصیات فردی، جمعی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد می‌شود (altman, low, 1992: 5). برقراری این تعامل عاطفی، موجبات پیوند انسان با فضا و معنا بخشی به فضا را فراهم می‌کند (bonaiuto, 1999: 332). همچنین دلبستگی به مکان با تاثیر و تاثر متقابل کنش‌ها، اعتقادات، احساسات و آگاهی با مکان مرتبط است (proshansky, fabin, kaminoff, 1983: 59). دلبستگی به مکان به نظر می‌رسد نقش مهمی برای مردم در چگونگی تفسیر برای تغییر می‌باشد (Anton, Lawrence, 2016: 146). دلبستگی به مکان مفهوم سازی شده به عنوان یک پیوند عاطفی بین مردم و محیط‌شان می‌باشد (brown, Raymond, 2007: 90). در حالی که شاخص‌های مختلف و گوناگونی در دلبستگی به مکان استفاده می‌شود ولی تعداد زیادی دارای بخش مشترک در بعد احساسی و بعد عملکردی می‌باشد (lin, lockwood, 2014: 76). علائم و روابط احساسی اغلب به هویت مکان بر می‌گردد در حالیکه روابط عملکردی وابستگی به مکان نامیده می‌شوند. فرآیندهای مختلف منجر به توسعه هر یک از اجزا و هر یک از آنها اثرات مختلفی بر رفتار دارند (brick, kerter, 2005: 22). وابستگی به مکان توصیف روابط عملکردی افراد با مکان می‌باشد. هنگامی که مکان شامل شرایطی برای پاسخگویی به نیازهای افراد می‌باشد این روابط توسعه می‌یابد اگر یک مکان در دید افراد بتواند نیازهای آنها را برطرف سازد. از نظر او نسبت به مکان‌های دیگر بهتر ارزیابی می‌شوند در نتیجه فرد به آن وابسته می‌شود (shumaker, taylof, 1983). هویت مکان به معنای نمادین مکان ارجاع داده می‌شود و به صورت منحصر به فرد از

روانشناسی مشتق شده اند. سپس مکان بخشی از هویت گسترده خودش می شود، هویت مکان ناشی از خاطره ها، ایده ها و احساسات مرتبط با یک مکان است و مردم آن را در مکان به اشتراک می گذارند (willam, waske, 2003:43).

جدول ۱: نظریات مرتبط با دل‌بستگی به مکان (ماخذ: نگارنده)

نظریه پرداز	سال	تعریف دل‌بستگی به مکان
شوماخر و تیلور	۱۹۸۳	پیوند احساسی مثبت یا پیوستگی میان افراد و محیط مسکونی اشان
آلتمن و لو	۱۹۹۲	دل‌بستگی به مکان، زنجیره ای میان افراد و محیط های معنا دار است
شامای	۱۹۹۱	ارتباط عاطفی پیچیده فرد با مکان به گونه ای که مکان برای او معنا یافته و محور فردیت است و تجارب جمعی و هویت فرد در ترکیب با معانی و نمادها به مکان شخصیت می دهد.
پروشانسکی، فابین، کامینوف	۱۹۸۳	تاثیر و تاثر متقابل کنش ها، اعتقادات، احساسات و آگاهی با مکان مرتبط است
بران، ریموند	۲۰۰۷	به عنوان یک پیوند عاطفی بین مردم و محیط شان می باشد
لین و لاکوود	۲۰۱۴	دارای دو بعد احساسی و عملکردی می باشد
آنتوان لارنس	۲۰۱۶	چگونگی تفسیر برای تغییر

نمودار ۱: دل‌بستگی به مکان و بعد احساسی (ماخذ: نگارنده)

۲-۲- هویت مکان

هویت مکان می تواند باعث اعتماد به نفس و احساس افزایش تعلقات گردد (William, vask, 2003:830). و باعث کاهش اضطراب ایجاد ثبات و حریم خصوصی، کنترل و امنیت می گردد (korpel, 1989:242). استفاده از تئوری فرآیند هویت Breakwells توضیح می دهد که مکان چگونه بخشی هویت افراد می شود. هر چیزی را که مردم فراهم می کنند مانند احساس تداوم، تمایز، کار آمدی، عزت نفس را می توان به هویتشان نسبت داد (breakwel, 1993:19). مکان می تواند اغلب مردم را با ایجاد احساسات به بخشی از هویتشان تبدیل شود افراد به احتمال زیاد وابسته می شوند به مکان اگر مدت زیادی را در آن سپری کنند برای این دلیل می توان گفت که خانه های افراد و اجتماع محلات اغلب بخشی از هویت آنها می شوند و به خصوص اگر وقت زیادی را در آن سپری کنند (arton, Lawrence, 2014:457). افراد می توانند همچنین احساسات خود را در خانه و اجتماع خودشان کنترل نمایند. پیش نیاز توسعه روابط در مکان کنترل احساسات در درجه فردی می باشد که برای فضا لازم و جزئی از هویت افراد می باشد. دل‌بستگی به مکان باعث ایجاد ثبات می شود اختلال زمانی رخ می دهد که تغییرات بسیار زیاد و افزای باید به سختی کار کنند که بتوانند رشته های بهم پیوسته هویتشان را پشت سرهم قرار دهند (Brown, perkin, 1992) به منظور حفاظت از هویت خود را از چنین اختلالاتی مردم ممکن است که تغییر مکان را به حد اقل ممکن برسانند (line, lockwood, 2014). برای مثال مردمی که دارای دل‌بستگی می باشند خواهان محافظت از منابع تاریخی و زیست محیطی هستند که با سفر و حضور یافتن در آن مکان دل‌بسته آن شده اند و

تهدیداتی را برای دلبستگی خود مشاهده می کنند (Stedman, 2002). در مطالعه Wisconsin که پیش بینی هویت مکان رفتار فضایی افرادی که قصد محافظت از مناطقی را دارند که به آن دلبستگی دارند و در نتیجه افراد حاضرند برای مکان هایی که با آن آشنایی دارند مبارزه کنند به خصوص زمانی که تعابیر نمادین آنها نسبت به محل در معرض تهدید باشد (Dewinwright, 2009).

۲-۳- عوامل موثر در دلبستگی به مکان

بررسی مطالعات انجام شده در این حوزه، نشان میدهد که محققان بهطور عمده با تأکید بر فاعل این فرایند، بر بعد فرد (نقش تفاوت‌های فردی و گروه‌های اجتماعی) در ایجاد دلبستگی مکانی تمرکز داشته اند (manzo, perkin: 338). با اینحال، بررسی ادبیات موضوع حاکی از نقش چهار عامل اصلی در شکلگیری، قوت و ضعف دلبستگی مکانی در افراد است که عبارتند از:

- ویژگی‌های مکان: شامل سه دسته اصلی ویژگی‌های کالبدی یا اجتماعی (lewica, 2010:38). مقیاس‌های متفاوت جغرافیایی و مکانی از خانه و واحد همسایگی تا مقیاسه ای بزرگتر شهر و کشور (hildago, hermandez, 2001:274) و مکانهای سکونت و غیرسکونتی (doh, 2006:51)
- ویژگی‌های فردی و گروهی: مانند سن (hildago, hermandez, 2001:277)، جنسیت، شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی (lewicka, 2010:38)، وضعیت تاهل، وضعیت مالکیت خانه (doh, 2005:53) نظام ارزشها، باورها و اعتقادات، سبک زندگی، نیازها، تجارب و خاطرات شخصی و جمعی، تجارب تاریخی (Waxman, 2006:37)، مذهب و فرهنگ (mazundar, mazundar, 2004:385).
- مدتزمان سکونت و تعامل با مکان: به اعتقاد آلمن دلبستگی به مکان با تغییرات زمانی در پیوند است و با گذر زمان در آن دگرگونی‌هایی پدیدار میشود (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۳۱۹).
- به طور کلی شکلگیری احساس نسبت به یک مکان، فرایندی زمانبر است. بسیاری از محققان در مطالعاتشان دریافته اند که هر چه مدت زمان سکونت فرد در یک مکان افزایش یابد، احتمال ایجاد روابط دوستانه و مشارکت با افراد محل که تأثیر مثبتی بر دلبستگی مکانی دارند، افزایش می یابد (doh, 2006:54). همچنین بخشی از تأثیرگذاری عامل زمان بر دلبستگی مکانی، به نقش گذر زمان در تغییر باورها، اندیشه ها و ایده آلهای افراد باز میگردد (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۸).
- مشارکت اجتماعی: شکل گیری دلبستگی مکانی نیازمند تجربه ای طولانی مدت و عمیق از یک مکان و ترجیحا مشارکت در مکان است. مشارکت اجتماعی محلی و شرکت در امور مربوط به اجتماع به عنوان مهمترین و ثابت ترین منبع پیوندهای احساسی با مکانهای محلی شناخته شده است (lewicka, 2005:385).

۲-۴- اصول و معیارهای دلبستگی به مکان

کریلا معتقد است که رابطه نزدیکی میان وابستگی مکانی و هویت مکانی از طریق مفهوم خود بسندگی وجود دارد، جایی که مردم از محیط کالبدی به عنوان بخشی از فرایند حفاظت از خود استفاده میکنند. حس خودبسندگی حفظ خواهد شد، اگر محیط، سبک زندگی روزانه افراد را تسهیل کند و یا حداقل ممانعتی برای آن ایجاد نکند (twigger-ross, uzell, 2008).

رابطه میان دلبستگی مکانی و هویت، ابتدا در کارهای بریکول در سالهای ۱۹۸۶ و ۱۹۹۲ مورد بررسی قرار گرفت و سپس توسط توآیگر-راس و اوزل بسط داده شد. آنها علاوه بر خود بسندگی، سه اصل هویت که می تواند از طریق دلبستگی مکانی ایجاد شود را شناسایی کرده اند (Livingston.etal, 2008:12). اصل اول، تمایز است که بیانگر میل افراد به حفظ تمایز شخصی و منحصر به فرد بودن به واسطه در ارتباط قرار گرفتن با مکانی خاص است. مطالعات

هویت محیطی فلدمن و هویت اجتماعی هیومن بر این ویژگی در ارتباط با حس تعلق فرد به شهر و کشور تمرکز داشته اند (Twigger-ross, uzell, 2008:207). مطالعات آن ها نشان داد که این تمایز و منحصر به فرد بودن، بیانگر سبک زندگی فرد است و بر داشتن نوع خاصی از تعاملات با محیط مسکونیش دلالت دارد، تعاملاتی که بوضوح با سایر انواع تعاملات موجود متفاوت و متمایز است (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۹).

اصل دوم عامل تداوم است، که در آن تعریف فرد از خود در طول زمان، از دو طریق درک خواهد شد. اول، تداوم مرتبط با مکان که به معنای تمایل فرد به حفظ رابطه با یک مکان به دلیل نقش آن به عنوان مرجعی از گذشته خود، فعالیتها و تجاربش است. در این نوع از تداوم، محیط کالبدی منبعی برای یادآوری فعالیتها و تجارب گذشته افراد به شمار می‌رود. به اعتقاد کرپال ۵۰، مکان و یا شیء در مکان میتواند گذشته یک فرد را یادآوری کرده و زمینهای مستحکم را برای فرد فراهم آورد تا بتواند آنچه که در زمانهای مختلف بوده را با یکدیگر مقایسه کند (Twigger-ross, uzell, 2008:207). روش دوم تداوم تجانس مکانی است که به معنای تمایل فرد به حفظ تداوم ویژگیهای مکانهایی است که سازگار با هویت محیطی آنها باشد. بدین معنا که مردم به دنبال مکانهایی هستند که بازتابی از ارزشهایشان باشد. این مفهوم به معنای امکان شکلگیری دل بستگی مکانی در بیش از یک مکان و در آن واحد است. فلدمن معتقد است که عدم وجود تداوم تجانس مکانی میتواند منجر به نارضایتی عمومی در فرد و میل به ترک مکان به منظور یافتن مکانی که در تجانس با خود باشد، شود (Twigger-ross, uzell, 2008:208).

اصل سوم، عزت نفس است که بر اساس آن مردم به دنبال حفظ ارزیابیهای مثبت از خود هستند. این حس از طریق ایجاد حس ارزش اجتماعی در افراد به واسطه کیفیات مکانی که با آن در تماس هستند و یا حس غرور از طریق تعامل با آن و یا آگاهی از سابقه تاریخی ارزشهای مکانی محیط شناخته میشود (lewicka, 2008: 211).

لازم به ذکر است که حس عزت نفس تنها، یک ارزیابی مثبت به مکان نیست. توآیگر-راس و اوزل تفاوت این دو حس را از طریق تفاوت دو عبارت من (دوکلند را دوست دارم) و (زندگی در دوکلند باعث میشود تا حس خوبی درباره خود داشته باشم) بیان میکنند، که عبارت اول تأکید بر ارزیابی مثبت و عبارت دوم بر شکل گیری عزت نفس دلالت دارد (پورجعفر، ایزدی، خیبری، ۱۳۹۴: ۴۹).

نمودار شماره ۲: معیارهای مرتبط با دل بستگی به مکان (ماخذ: نگارنده)

۳- روش تحقیق

برای دستیابی به هدف اصلی این پژوهش یعنی ضمن ارایه تعریف اصطلاح "دلبستگی به مکان" شاخص های مورد نیاز از این بحث استخراج گردید و در دو دوره تاریخی در دو میدان شهری مورد ارزیابی قرار گرفت، نوع تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده، سپس از روش پژوهش موردی-زمینه ای در بررسی محدوده مورد مطالعه استفاده شده و به بررسی و ارزیابی معیارهای استخراج شده از چارچوب نظری پژوهش در سطح محدوده مورد مطالعه پرداخته می شود ابزار گردآوری اطلاعات بصورت پرسشنامه و مصاحبه و مشاهده می باشد. پس از جمع آوری داده ها ابتدا توزیع نرمال یا غیر نرمال بودن آن با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرونوف ارزیابی قرار می گیرد و با نرم افزار spss آزمونهای مورد نظر برای بررسی متغیرهای مستقل انجام می شود و از طریق روش ANOVA و آزمون توکی و وگرسیون چندمتغیره Kendall s tau_b و Spearman s rho سهم هر یک از معیارهای انعطاف پذیری در میزان قابلیت پذیرش بنا مشخص می گردد. پایایی پرسشنامه با ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد (Cronbach's Alpha=۰,۷۱) حجم نمونه نیز بر اساس فرمول کوکران به دست آمد که با احتساب میزان مراجعه کنندگان یک سال بصورت تقریبی مقدار ۵۸۰۰۰ نفر برای هر دو شهر مورد نظر لحاظ می گردد در سال ۱۳۹۵ (دفاصله اطمینان ۹۵٪ و سطح خطای ۳۸۴ =، ۰,۰۵) n است.

۴- نمونه موردی

۴-۱- میدان آزادی

میدان آزادی، بزرگترین میدان شهر تهران می باشد که در جبهه غربی آن قرار دارد. این میدان به همراه برج آزادی در سال ۱۳۴۹ خورشیدی برای یادبود جشن های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی ایران طراحی و ساخته شد و نام او را میدان شهید گذاشتند و پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به نام میدان آزادی نام گرفت. میدان آزادی با مساحت ۵۰,۰۰۰ مترمربع پس از میدان نقش جهان با مساحت ۸۹,۶۰۰ مترمربع، بزرگترین میدان ایران است و برج آزادی، یکی از شناخته شده ترین نمادهای تهران، با بلندای چهل و هشت متر در میان آن جای گرفته است. برج آزادی یا شهیاد، در زمان محمدرضا شاه پهلوی به عنوان نماد پایتخت ساخته شد. طراح میدان شهیاد مهندس معمار حسین امانت بود. برپایه نظرسنجی های انجام شده بیشینه شهروندان تهرانی برج آزادی را به عنوان نماد شهر تهران معرفی کرده اند. همچنین برپایه همین نظر سنجی میدان آزادی، پس از موزه ها و کاخ ها، سومین جایی است که شهروندان تهرانی برای معرفی به بازدیدکنندگان خارجی دارای اولویت می دانند.

شکل ۱: تصویر میدان آزادی (ماخذ: نگارنده)

۴-۲- میدان نقش جهان

میدان نقش جهان همچنین معروف با نام تاریخی میدان شاه و پس از انقلاب ۱۳۵۷ ایران با نام رسمی میدان امام، میدان مرکزی شهر اصفهان است که در قلب مجموعه تاریخی نقش جهان قرار دارد. بناهای تاریخی موجود در چهار طرف میدان نقش جهان شامل عالی قاپو، مسجد شاه (اصفهان)، مسجد شیخ لطف الله و سر در قیصریه است. علاوه بر این بناها دویست حجره دو طبقه پیرامون میدان واقع شده است که عموماً جایگاه عرضه صنایع دستی اصفهان می باشند. میدان

نقش جهان در تاریخ ۸ بهمن ۱۳۱۳ به شماره ۱۰۲ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شد و در اردیبهشت ۱۳۵۸ به شماره ۱۱۵ جزء نخستین آثار ایرانی بود که به عنوان میراث جهانی یونسکو نیز به ثبت جهانی رسید. میدان نقش جهان، میدانی مستطیل شکل دارای طول ۵۶۰ متر و عرض ۱۶۰ متر در مرکز شهر اصفهان است.

شکل ۲: نقشه و تصویر میدان نقش جهان (ماخذ: نگارنده)

۵- یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی تحقیق نشان می‌دهد مردان ۵۴ درصد از افراد پاسخگو (۲۰۵ نفر) و زنان ۴۶ درصد یعنی (۱۷۵ نفر) را تشکیل داده‌اند. میانگین سن افراد برابر ۳۲.۳۶ با انحراف معیار ۱۱.۳۳۹ است. همچنین میانگین مدت سکونت افراد برابر ۵.۷۸ با انحراف معیار ۵.۶۰۷ است. مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد امکاناتی همچون آب آشامیدنی سالم، فضای سبز، محل نشستن، وجود مراکز خرید، ارزش تاریخی، زیبایی بصری، مسجد، المان تاریخی، پویایی فضایی، دسترسی به مناطق اصلی شهر می‌باشد. نتایج به دست آمده درباره وجود تمایز تداوم و عزت نفس، نشان داد که حدود ۷۶ درصد از افراد مورد مطالعه، این موارد را جهت دل بستگی تایید می‌کنند. میدان آزادی به عنوان یک مرکز شهری واز نظر کالبدی با تراکم بسیار فشرده می‌باشد. نتایج نشان داد، متوسط زیربنای خانوارهای مورد مطالعه برابر ۷۹ متر بوده که با توجه به متوسط بعد خانوار ۶/۷ نفر، متوسط زیر بنا برای هر فرد ۱۲/۷۰ متر می‌باشد اما میدان نقش جهان به عنوان یک مرکز شهری و از نظر کالبدی با تراکم کم می‌باشد. نتایج نشان داد، متوسط زیربنای خانوارهای مورد مطالعه برابر ۴۹ متر بوده که با توجه به متوسط بعد خانوار ۵/۳ نفر، متوسط زیر بنا برای هر فرد ۲۱/۲ متر می‌باشد.

۵-۱- شناسایی مهمترین شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در منطقه مورد مطالعه

در این پژوهش برای بررسی عوامل موثر بر دل بستگی به مکان در دو میدان شهری در دو بعد زمانی مختلف، از شاخص، ذهنی و قابل اندازه گیری در میزان رضایتمندی و رفاه شهروندان از جنبه های مختلف استفاده شده است. بدین منظور ابتدا متغیر های مهم شناسایی و سپس در ۳ شاخصه اصلی ریز متغیرهای مورد نظر بیان گردید که در دو میدان به عنوان نماد شهری در دو دوره تاریخی به معرفی آن ها پرداخته می شود: منحصر بودن، سبک زندگی، حفظ رابطه با مکان، محیط کالبدی، حفظ ویژگی های مکانی، حس ارزش اجتماعی، سابقه تاریخی.

۵-۲- اولویت بندی شاخص‌های ارزیابی کیفیت محیط شهری

پس از دسته بندی شاخص های دل بستگی به مکان در دو میدان شهری در دو بعد زمانی مختلف مورد مطالعه به اولویت بندی عوامل موثر در ارزیابی معیارهای دل بستگی به مکان پرداخته می شود. که در جدول شماره (۱) نیز دیده می شود، در میدان نقش جهان مولفه ی عزت نفس با وزن نسبی ۰/۵۵۵۸۰ دارای بیشترین اهمیت است و به همین خاطر در اولویت نخست قرار دارد، مولفه تداوم با وزن ۰/۱۸۱۹۴، مولفه تمایز با وزن نسبی ۰/۱۱۷۷۶، به ترتیب اولویت دوم و سوم این جدول را به خود اختصاص داده اند. اما در میدان آزادی تهران مولفه ی تداوم با وزن نسبی ۰/۶۷۶۵۰ دارای بیشترین

اهمیت است و به همین خاطر در اولویت نخست قرار دارد، مولفه عزت نفس با وزن ۰/۲۹۱۹۴، مولفه تداوم با وزن نسبی 0/55580، به ترتیب اولویت دوم و سوم این جدول را به خود اختصاص داده اند.

جدول (۲): اولویت بندی (معیارها) شاخص های ارزیابی دلبستگی به مکان در دو منطقه مورد مطالعه (ماخذ: نگارنده)

ردیف	میدان نقش جهان(شاخص ها)	میدان نقش جهان امتیاز (وزن)	میدان نقش جهان اولویت	میدان آزادی (شاخص ها)	میدان آزادی (وزن)	میدان آزادی اولویت
۱	معیار عزت نفس	۵۵۵۸۰ .۰	۱	معیار تداوم	0/55580	1
۲	معیار تداوم	۱۸۱۹۴ .۰	۲	معیار عزت نفس	۰/۲۹۱۹۴	2
۳	معیار تمایز	۱۱۷۷۶ .۰	۳	معیار تمایز	0/۶۷۵۴۱	3

۵-۳- توصیف متغیرها

*جدول شماره (۳) و (۴) متغیرها را توصیف می کند:

جدول (۳): شاخص های آماری دلبستگی به مکان میدان نقش جهان و میدان آزادی

(ماخذ: نگارنده)

میدان نقش جهان				
متغیر	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
عزت نفس	۶۷ .۲	۵	۴۵۷ .۳	۴۳۷ .۰
تداوم	۲۵ .۲	۷۵ .۴	۰۹۵ .۳	۵۰۱ .۰
تمایز	۱۷ .۲	۴	۱۵۳ .۳	۳۹۸ .۰

جدول (۴)

میدان آزادی				
متغیر	کمترین	بیشترین	میانگین	انحراف معیار
تداوم	۷۳ .۶	۶	۵۱ .۶	۵۳۲
عزت نفس	۲۶ .۲	۵۷ .۶	۲۳ .۳	۴۹۷ .۱
تمایز	۲۱ .۹	۲۴ .۵	۱۱ .۲	۴۲۱ .۰

جدول تحلیل واریانس (ANOVA) به منظور بررسی برابر بودن یا نبودن میانگین متغیرها بکار می رود. در واقع تحلیل واریانس می خواهد فرضیه زیر را آزمون کند:

$$\begin{cases} H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4 = \mu_5 \\ H_1: \text{هائبرابری نباشد برقرار میانگین} \end{cases}$$

که در آن فرضیه صفر درباره برابری میانگین پنج متغیر معرفی شده است در حالی که فرضیه ۱ نفی فرضیه صفر است. بدین معنی است که حداقل یکی از میانگین ها مخالف بقیه میانگین ها است. *جدول شماره (۴) درباره این آزمون است.

جدول (۵): آزمون تحلیل واریانس ANOVA

میدان نقش جهان					
سطح معناداری	آماره F فیشر	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
		۴۲۷.۱	۴	۲۸۰.۷	تیمار
۰.۰۰۰	۶۱۷.۱۱	۲۰۹.۰	۱۹۵	۹۴۲.۴۰	خطا
			۱۹۹	۲۲۲.۴۸	کل

میدان آزادی					
سطح معناداری	آماره F فیشر	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
		۳۴۱.۷	۳۲	۲۵۶.۶	تیمار
۰.۰۰۰	۶۳۲.۴۴	۲۸۷.۸	۱۶۷	۶۳۴.۷۰	خطا
			۱۲۱	۶۷۵.۴۳	کل

با توجه به جدول شماره (۵)، چون سطح معناداری برابر ۰.۰۰۰ و کمتر از ۰.۰۵ است نتیجه گیری می شود. بدین معنا که میانگین های متغیرهای دل بستگی با هم برابر نبوده و در سطح ۰.۰۵ اختلاف معناداری باهم دارند. برای تعیین اینکه کدام متغیر دارای میانگینی است که با بقیه متفاوت بوده و باعث رد برابری میانگین ها شده است از آزمون توکی استفاده شده است که در جدول شماره (۶) جزئیات آن ارائه شده است:

جدول (۶): آزمون توکی میدان نقش جهان (ماخذ: نگارنده)

میدان نقش جهان			
سطح معناداری	انحراف معیار	اختلاف میانگین ها	
۰.۰۰۰	۰.۹۲	۰.۷۸	عامل حس ارزش
۰.۰۰۰	۰.۹۲	۰.۴۲	عامل آگاهی از سابقه تاریخی
۰.۰۰۱	۰.۹۲	-۰.۷۸	حفظ رابطه با مکان
۰.۰۰۱	۰.۹۲	۰.۳۴	محیط کالبدی
۰.۰۰۲	۰.۹۲	۰.۳۳	حفظ ویژگی مکانی
۰.۰۰۰	۰.۹۲	-۰.۴۲	ارتباط فرد با محیط
۰.۰۰۰	۰.۹۲	-۰.۳۴	تعامل با محیط سکونت

میدان آزادی			
سطح معناداری	انحراف معیار	اختلاف میانگینها	
۰.۰۰۱	095	73	عامل حس ارزش
۰.۰۰۰	089	540	عامل آگاهی از سابقه تاریخی
848	095	073	
۰.۰۰۱	089	234	محیط کالبدی
۰.۰۰۲	095	331	حفظ ویژگی مکانی
۰.۰۰۰	095	-	ارتباط فرد با محیط
۰.۰۰۱	095	-	تعامل با محیط سکونت

همانطور که داده های جدول فوق نشان می دهد، هر کدام از سطح معناداری بیشتر از ۰.۰۵ باشد نتیجه می گیریم که ان دو میانگین باهم برابرند. در نتیجه چون سطح معناداری متغیرهای عوامل اجتماعی و فرهنگی و عوامل اقتصادی برابر ۰.۰۵ و بیشتر از ۰.۰۵ است پس نتیجه می شود که میانگین های این دو متغیر با هم برابرند. و همچنین چون سطح معناداری متغیرهای عوامل کالبدی و عوامل فضائی برابر ۰.۰۱ و بیشتر از ۰.۰۵ است پس نتیجه می شود که میانگین های این دو متغیر نیز باهم برابرند. اما میانگین بقیه متغیرها باهم اختلاف معناداری دارند.

میدان نقش جهان

سطح معنی داری (sig)	ضریب همبستگی	متغیر	بعد
۰/۰۰۰	۰/۷۶۶	عامل حس ارزش	عزت نفس
۰/۰۰۰	۰/۵۴۷	عامل آگاهی از سابقه تاریخی	
۰/۰۰۰	۰/۴۹۸	حفظ رابطه با مکان	تداوم
۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	محیط کالبدی	
۰/۰۰۰	۰/۴۴۷	حفظ ویژگی مکانی	
۰/۰۰۰	۰/۴۵۶	ارتباط فرد با محیط	تمایز
۰/۰۰۰	۰/۴۶۵	تعامل با محیط سکونت	

میدان آزادی

سطح معنی داری (sig)	ضریب همبستگی	متغیر	بعد
۰/۰۰۰	۰/۴۳۱	عامل حس ارزش	عزت نفس
۰/۰۰۰	۰/۴۳۹	عامل آگاهی از سابقه تاریخی	
۰/۰۰۰	۰/۸۷۶	حفظ رابطه با مکان	تداوم
۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	محیط کالبدی	
۰/۰۰۰	۰/۴۴۷	حفظ ویژگی مکانی	
۰/۰۰۰	۰/۴۷۹	ارتباط فرد با محیط	تمایز
۰/۰۰۰	۰/۳۴۱	تعامل با محیط سکونت	

جدول فوق همبستگی بین متغیرها را نشان می دهد.

سطح معنی داری آزمون وجود رابطه بین متغیر عزت نفس با متغیرهای حس ارزش و سابقه تاریخی و متغیر تداوم با متغیرهای حفظ رابطه با مکان، محیط کالبدی و حفظ ویژگی مکانی و هم چنین متغیر تمایز با ارتباط فرد با محیط و تعامل با محیط سکونت از ۰/۰۱ کمتر است لذا فرض وجود رابطه بین شاخص ها با متغیرهای آنها وجود دارد و این آزمون معنی دار است. در میدان آزادی همچنین مقدار همبستگی در متغیر عزت نفس تقریباً با یکدیگر برابرند و با کمی تفاوت عامل حس ارزش دارای رابطه مستقیم و قوی تری می باشد و در متغیر تداوم بیشترین میزان همبستگی در محیط کالبدی می باشد عامل حفظ رابطه با مکان می باشد و در متغیر تمایز ارتباط فرد با محیط دارای بیشترین میزان همبستگی می باشد. اما در میدان نقش جهان مقدار همبستگی در متغیر عزت نفس تقریباً با یکدیگر برابرند و با کمی تفاوت عامل آگاهی از سابقه تاریخی دارای رابطه مستقیم و قویتری می باشد و در متغیر تداوم مهمترین و موثرترین عامل حفظ رابطه با مکان می باشد و در متغیر تمایز ارتباط فرد با محیط دارای بیشترین میزان همبستگی می باشد.

با استناد به نتایج به دست آمده فرضیه اول مبنی بر وجود رابطه معنادار آماری متغیر عزت نفس بامتغیرهای حس ارزش و سابقه تاریخی میگردد. با استناد به نتایج به دست آمده فرضیه دوم مبنی بر وجود رابطه معنا دار آماری متغیر تداوم بنا با

متغیرهای مرتبط با مکان، محیط کالبدی، و حفظ ویژگی امکان پذیر می‌گردد. سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۱ است. لذا فرض وجود رابطه بین متغیرها و ریز متغیرها تایید می‌گردد.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق پس از تعیین عوامل دل‌بستگی به مکان در فضاهای شهری ابتدا شاخص‌های تاثیر گذار در فضای شهری بیان گردید. سپس این متغیرها در دو میدان شهری مورد ارزیابی قرار گرفتند. چنین فرض شد که بهبود عوامل دل‌بستگی به مکان، موجب افزایش دل‌بستگی به فضاهای شهری می‌شود. بررسی متغیرها با روش ANOVA و آزمون توکی و آزمون همبستگی Spearman s rho و Kendall s tau_b ثابت کرد که عوامل مؤثر در دل‌بستگی دو دوره تاریخی در میدان شهری متفاوت بوده است در میدان نقش جهان مهم‌ترین عامل در ایجاد این حس معیار عزت نفس می‌باشد اما در میدان آزادی تاووم بیشترین تاثیر را در ایجاد دل‌بستگی به مکان داشته است. همچنین عامل حس ارزش بیشترین تاثیر را در عامل عزت نفس دارد که برای ایجاد دل‌بستگی به مکان در دوره‌های اصفهانی پیشنهاد می‌شود که عامل حس ارزش را مورد بررسی قرار دهند. میدان آزادی یک نماد و میدان شهری در دوره مدرن می‌باشد می‌توان این حس را با عامل حفظ رابطه با مکان بوجود آورد. و شهروندان در دو دوره مختلف هر کدام با یکی از ریز متغیرها ارتباط برقرار کرده‌اند و می‌توان اینگونه استنباط نمود که در دوره‌های تاریخی مختلف عامل‌های بوجود آورنده دل‌بستگی با یک دیگر متفاوتند و دارای تاثیرات مختلفی می‌باشند. و در دوره‌های قبل ارزش دار بودن بنا برای فرهنگ و بصورت جمعی می‌باشد و در دوره مدرن به برقراری ارتباط به صورت فردی با محیط پیرامون خلاصه می‌شود.

منابع

۱. سجاد زاده، حسن، ۱۳۹۲، نقش دل‌بستگی به مکان در هویت بخشی به میدان‌های شهری، نمونه موردی: میدان آرامگاه شهر همدان هویت شهر، صفحه ۷۹-۸۸.
۲. خدائی، زهرا، رفعیان مجتبی، داداش پور، هاشم، تقوایی، علی اکبر، بررسی تاثیر ظرفیت مکانی بر دل‌بستگی به مکان از منظر نوجوان در شهر تهران، پژوهش جغرافیای برنامه ریزی شهری، دوره ۳، شماره ۱، بهار ۱۳۹۴
۳. پورجعفر، محمد رضا، ایزدی، سعید، خیبری، سمانه، ۱۳۹۲، دل‌بستگی مکانی بازشناسی مفهوم، اصول‌ها و معیارها، هویت شهر، شماره بیست و چهار، سال نهم، زمستان ۱۳۹۴.
۴. پایان‌نامه دولتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دانشگاه هنر اسلامی تبریز دانشکده هنر و معماری، ۱۳۹۳. بررسی دل‌بستگی به مکان در محله بارویکرد روانشناسی شناختی، کارشناسی ارشد استاد راهنما: محمدتقی پیربابایی | استاد مشاور: مینوقره بگلو | دانشجو: زهرا علی نام.
5. Altman, I. (۱۹۹۳), 'Dialectics, physical environments, and personal relationships', Communication Monographs, ۶۰, pp.۳۴-۲۶
6. Stedman, R. C. (2003), 'Is it really a social construction? The contribution of physical environment to Sense of place', Society and Natural Resources, 16, pp.671-685.
7. Kyle, G., Graefe, A., Manning, R. and Bacon, J. (2004), 'Effects of place attachment on users' perceptions of social and environmental conditions in a natural setting', Journal of Environmental Psychology, 24, pp.213-225.
8. Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M. and Ercolani, A.P. (۱۹۹۹), 'Multidimensional Environment quality and neighbourhood attachment', Urban Environment, ۱۹, pp. ۳۵۲-۳۳۱

9. Proshansky, H.M., Fabian, A.K. and Kaminoff, R. (1983), 'Place-identity: physical world socialization of the self', *Journal of Environmental Psychology*, 3, pp. 57-83
10. Williams, D.R., and Roggenbuck, J.W. (1989), Measuring place attachment: Some preliminary results, In L.H. McAvoy and D. Howard (Eds.), *Leisure Research Symposium*, National Recreation and Park Association, Arlington, 32
11. Shumaker, S.A., and Taylor, R.B. (1983), 'Toward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place', In N. R. Feimer and E. S. Geller (Eds.), *Environmental Psychology: Directions and perspectives*, New York, Praeger, pp.119-251.
12. Williams, D.R., and Vaske, J.J. (2003), 'The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach', *Forest Science*, 49:6, pp. 830-840
13. Brown, B.B. and Perkins, D.D. (1992), 'Disruptions in Place Attachment', In I. Altman and S. Low (Eds), *Place Attachment*, New York, Plenum
14. Hidalgo, M. C. & Hernandez, B. (2001), Place attachment: Conceptual and empirical questions, *Journal of environmental Psychology*, 21, pp. 273-281
15. Brown and Raymond, 2007G. Brown, C. Raymond The relationship between place attachment and landscape values: Towards mapping place attachment *Applied Geography*, 27 (2007), pp. 89° 111
16. Lin and Lockwood, 2014 C. Lin, M. Lockwood Forms and sources of place attachment: Evidence from two protected areas *Geoforum*, 53 (2014), pp. 74° 81
17. Lewicka, 2005M. Lewicka Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighbourhood ties *Journal of Environmental Psychology*, 25 (2005), pp. 381° 395
18. Lewicka, 2010M. Lewicka What makes neighbourhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment *Journal of Environmental Psychology*, 30 (2010), pp. 35° 51
19. Twigger-Ross et al., 2008 C. Twigger-Ross, M. Bonaiuto, G. Breakwell Identity theories and environmental psychology M. Bonnes, T. Lee, M. Bonaiuto (Eds.), *Psychological theories for environmental issues*, Ashgate Publishing Company, Hants (2003)
20. Charis E. Anton, Carmen Lawrence, 2016, The relationship between place attachment, the theory of planned behaviour and residents response to place change *Journal of Environmental Psychology* Pages 145° 154
21. Bricker and Kerstetter, 2005 K.S. Bricker, D.L. Kerstetter Level of specialisation and place attachment: An exploratory study of whitewater recreationists *Leisure Sciences*, 22 (2005), pp. 233° 25
22. Devine-Wright, 2009 P. Devine-Wright Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 19 (2009), pp. 426° 441
23. Shampa Mazumdar, Sanjoy Mazumdar, 2006, Religion and place attachment: A study of sacred places, *Journal of Environmental Psychology*, p 385° 397
24. Doh, M. (2006). *Change Through Tourism: Resident Perceptions of Tourism Development*. Unpublished doctoral dissertation, A&M University ,Texas
25. Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006). Neighborhoods as common ground: the importance of place attachment to community participation and development. *Journal of Planning Literature*, 20, 335° 350
26. Livingston, M., Bailey, N., & Kearns, A. (2008). *People's Attachment to Place ° the Influence of Neighborhood Deprivation*. Glasgow :Joseph Rowntree Foundation.
27. Waxman, L. (2006). The Coffee Shop: Social and Physical Factors Influencing Place Attachment. *Journal of Interior Design*, 3, 35-53.